

DOĞAN KUBAN'IN "TÜRK HAYAT'LI EVİ" ANLAYIŞININ ÇAĞDAŞ MİMARLIK TARİHİ YAKLAŞIMLARI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

An Evaluation of Doğan Kuban's Approach to the "Turkish House with 'Hayat'" through Contemporary Approaches of Architectural History

Nazmiye Gizem ARI AKMAN ^{1*}

¹, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Akseki Meslek Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü- Mimari Restorasyon Programı, 07400, Antalya, Türkiye, Orcid No: 0000-0002-4508-8216

Makale Bilgisi

Makale Geçmişi:

Geliş	08.05.2022
Düzeltilme	30.06.2022
Kabul	30.06.2022

Anahtar Kelimeler:

Mimarlık Tarihi,
Konut Tarihi,
Türk Evi,
Doğan Kuban.

ÖZ

Geleneksel konut mimarisinin oluşumunda etkili fiziksel faktörler olan malzeme, iklim ve coğrafyanın yanında sosyal faktörler, tarihsel ve kültürel değerler de bu oluşumu şekillendiren önemli etkenler arasında yer almaktadır. Konut kullanıcılarının dönem içerisindeki tarihsel, sosyal ve kültürel yaşam süreçlerine de ışık tuttuğundan, geleneksel konut yapısının, bu bakış açısıyla analiz edilmesi son dönemlerde yapılan çalışmalarda önem kazanmıştır. 20. yüzyılın başlarında ve öncesinde mimarlık tarihi yazımında, daha anıtsal binalara yer verilirken 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geleneksel konut mimarisi de mimarlık tarihi yazımında değer görmeye başlamıştır. Türkiye mimarlığı tarihinin tüm dönemleri üzerine çalışmış olması açısından Doğan Kuban rasyonalist mimarlık tarihçiliğinin Türkiye'deki en önemli temsilcilerindendir. Bu çalışma kapsamında ise, Türkiye'de bu dönemlerde Doğan Kuban tarafından yazılmış olan "Türk Hayatlı Evi" adlı eseri yöntemsel açıdan çözümlenmeye çalışılacaktır. "Türk Evi'nin Leach'in ortaya koyduğu hangi mimarlık tarihi yazımı yaklaşımları ile incelendiği ortaya konarak, bunların konunun tarihsel bağlamı içerisinde açıklanmasındaki etkileri tartışılacaktır.

Article Info

Article History:

Received	08.05.2022
Revised	30.06.2022
Accepted	30.06.2022

Keywords:

History of Architecture,
History of Housing,
Turkish House,
Doğan Kuban.

ABSTRACT

In addition to the physical environment such as climate, geography and materials, which are effective in the formation of traditional residential architecture, social factors, historical and cultural values are among the important factors that shape this formation. Analyzing the traditional house structure from this point of view has gained importance in recent studies, as it sheds light on the historical, social and cultural life processes of the house users in the period. While more monumental buildings were included in architectural historiography at the beginning of the 20th century and before, from the second half of the 20th century, traditional residential architecture began to gain value in architectural historiography. Doğan Kuban is one of the most important representatives of rationalist architectural historiography in Turkey, as he has worked on all periods of the history of Turkish architecture. Within the scope of this study, the work named "Türk Hayatlı Evi", which was written by Doğan Kuban during these periods in Turkey, will be tried to be analyzed in terms of method. By revealing which architectural historiography approaches that Leach put forward, "Turkish House" will be examined, and their effects on the explanation of the subject in its historical context will be discussed.

* Corresponding author.

1. GİRİŞ

Mimarlık tarihi disiplininde iki ayrı disiplin olan, "mimarlık" ve "tarih" bir araya getirilmektedir. Bu durumda mimarlık tarihi yazımları hem mimarlık tanımını hem de mimarlığın anlatılma yöntemini açıklamalıdır. Burada iki önemli nokta bulunmaktadır. Birincisi mimarlık kapsamına giren ve girmeyen nesnelerin birbirlerinden ayrıştırılması, ikincisi de bu nesnenin anlamını ve değerlerini belirlemektir.

18. yüzyıl sonunda, mimarlık tarihi sanat tarihiyle iç içe özgül bir disiplin olarak görülmüştür. Ancak, özellikle son elli yıl boyunca, tarih yazımında ortaya çıkan yaklaşımlar, mimarlık tarihini kademeli olarak farklılaştıran ve uzmanlaşan bir disiplin olarak görmeyi mümkün kılmıştır.

Bazı mimarlık tarihi uzmanları, belli başlı mimarlardan ve yapılardan oluşan bir kanonun varlığına önem vermişlerdir. Özellikle 1980'lerden ve 1990'lardan sonra pek çokları böyle bir pozisyonu reddetmiştir ([Leach, 2015](#)). Mimarlık tarihi disiplinine getirilen yeni perspektifler, farklı kültürlerin yerel mimarisini disiplin için geçerli bir konu olarak kavramayı mümkün kılmıştır.

Dünyanın her yerinde, yerel mimarının maddi delilleri, coğrafya, iklim ve malzeme kaynakları gibi çevresel faktörlerle güçlü karşılıklılıkları nedeniyle değerli bir tarihsel bilgi kaynağı haline gelmektedir. Vernaküler mimari ve doğal parametrelerle bütünlüğü, mimarlık tarih yazımının geleneksel çerçeveleri için belirsiz bir alana işaret etmektedir. Bu nedenle, mimarlık tarihinin özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında gelişmesi, mimarlık tarihçilerinin disiplinleri ve bu özel alan arasındaki uyumluluk sorununu çözmek için disiplinler arası çerçevelere başvurmaları gerektiğini açıklamaktadır ([Kavas, 2010](#)).

Türkiye'de yazılan mimarlık tarihi metinlerinde ele alınmış popüler konulardan biri "Türk Evi"dir. Türkiye'de 1928-1950 yılları arasında, "Türk evi" ile ilgili ilk metinler yazılmış ve "Türk evi"nin tarihsel olarak nasıl oluştuğuna dair fikirler öne sürülmüştür. 1928 yılına tarihlenen Celâl Esad Arseven metninde, "Türk evi" ilk kez tarihselleştirilmeye çalışılmıştır. 1940'larda ve 1950'lerde, Sedat Hakkı Eldem tarafından oluşturulan "Türk evi" kavramı doğrultusunda modern Türk mimarlığı vernaküler konut mimarisine dayandırılmaya çalışılmıştır. 1960'ların başında Erdem Aksoy Türk evinin kökenlerinin ırksal kodlarıyla ilişkilendirilerek ele alınmış böylelikle Türk evinin kökenleri tartışılmaya başlanmıştır. Aksoy tarih anlayışını, Türk çağı ve öncesinin tarih öncesinden bugüne kadar var olan sürekliliği kabulüne dayandırmaktadır. "Türk evi"nin köken sorunu Aksoy'dan sonra, Önder Küçükerman

tarafından ele alınmış ve “çadır”dan “oda”ya evrilen bir yaklaşımla açıklamıştır. 1970’li ve 1990’lı yıllarda Doğan Kuban’la “Türk evi”nin tarihsel anlatımı çabalarında gittikçe gelişen evrimsel bir kurgu sonucu olarak geleneksel Türk evi modernist yaklaşımla bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Türk evinin işlevselliği ya da bağlamına uygunluğu ön plana çıkarılmaya başlanmıştır ([Sarılioğlu, 2008](#)).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de bu dönemlerde Doğan Kuban tarafından yazılmış olan “Türk Hayatlı Evi” adlı eseri yöntemsel açıdan çözümlenmeye çalışmak ve bunun aracılığı ile tarih yazımında ortaya çıkan bu yaklaşımların Türkiye’deki yerel ev mimarisinin incelenmesi üzerindeki etkilerini değerlendirmektir.

2. 20. YÜZYILDA MİMARLIK TARİHİ YAZIMI VE YÖNTEMSEL YAKLAŞIMLAR

Tarih geçmişi anlatmasına rağmen tarih olarak yaratılış anı bize, ilgili olaylardan sonra oluşturulmuş bir anlatı sağlar. Anlatı, daha sonra tarihsel öznesi kadar yaratılış anıyla da ilgilidir. Tarih, bir tarihçiye, geçmiş ile bugün arasında bir diyalog üretme görevi sunar. Fakat bu zamansal koordinatlar sabitlenemediğinden, tarih tarihçi ile geçmiş arasında sürekli bir etkileşim haline gelir. Bu nedenle, tarih, geçmişin daima, şimdiki zamanın entelektüel modası ve felsefi kaygılarıyla renklendiği bir değerlendirme süreci olarak görülebilir ([Arnold, 2003](#)).

16. ve 17. yüzyıllarda yazılan mimarlık incelemeleri bir klasik tarihsel kanon ortaya koymuştur ([Leach, 2015](#)). Sanat tarihi yazım metodu olarak kanon kavramı mimarlık tarihinde de bulunmaktadır. Sanat tarihinde ve mimarlık tarihinde kanon olarak görülen formlar doğrusal bir kronolojide, gittikçe gelişerek evrimleşen akıllı bir mekanizma ile sıralanmıştır ([Bozdoğan, 1999](#)).

On dokuzuncu yüzyılda hızlanan bir hareketle, mimarlık yavaş yavaş bilim ve teknoloji dünyasını kucakladı, böylece mimarlık tanımındaki bu değişim tarih yazımını da etkiledi. Sorulan soruları, seçilen projeleri, kullanılan kelimeleri etkiledi ve geçmiş ile modern mimarlık arasındaki diyalog sonucunda modern mimarlığın tarihi, sanat tarihinden ayrıştırılmaya başlanmıştır ([Payne, 1999](#)).

Yirminci yüzyıl ve çağdaş mimarlık profesyonel okullarda sıkı bir şekilde yer almış, sanat tarihçilerinin geçmişi sorgulamak için önemli bir katkıda bulunmuştur. Gerçekten de mimari, Stilgeschich’in (üslup tarihi), Geistesgeschich’in (entelektüel tarih) ve bu yüzyılın ilk on yıllarında sanat-tarihsel söylemi şekillendiren Kulturgeschich’in (kültürel tarih) daldırılmasında önemli bir rol oynamıştır ([Payne, 1999](#)).

Yirminci yüzyılın son yıllarında mimarlık tarihi disiplininin gidişatını önemli derecede etkileyen, mimariye yeni bir çevresel yaklaşım ortaya çıkmıştır. Binanın daha geniş bir fiziksel çerçevede düşünülmesi gerektiği, binanın karakterinin çoğunun, onu çevreleyen doğal ve üretilmiş ortamından türediği kabul görmeye başlamıştır. “Geleneksel büyük anıt kanonunu yapılı çevrenin daha geniş ve daha kucaklayıcı bir bakış açısıyla uzlaştırmaya çalışan bir uzlaşma” olarak tanımlanan bakış açısı, mimarlık tarihini, bir tarzlar tarihinden, "binaların doğa ve birbirleriyle etkileşiminin" ön plana çıktığı kültürel bir tarihe dönüştüren bir değişimin yansımaları durumuna getirmiştir ([Kostof, 1985](#)).

Bu değişim ile mimarlık tarihi için iki önemli nokta dikkat çekmektedir. Birincisi, "herhangi bir dönem ve tarzdaki diğer binalar için ihtimam", ikincisi, "yapılı çevrede mütevazı uzanımlarının varlığına tolerans" tır. Bu iki nokta, geleneksel olarak gözden kaçan bağlamı kapsamak için alternatif yollar geliştirerek mimari tarih yazımına yeni bir bakış oluşturmaktadır ([Kavas, 2010](#)).

Batı kanonu içerikli mimarlık tarihi yazıcılığı dünyanın dört bir yanındaki kültürlerin incelenmeye değer görmemekte ve çağın gereksinimlerini karşılayamamaktadır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında mimari kanonlar ile oluşturulan mimarlık tarihi yazıcılığı hakkında yapılan araştırmalar bu metodun tarihsel algıyı eksik ya da yanlış yönlendirdiğini göstermiştir ([Bozdoğan, 1999](#)).

Andrew Leach, 19. Yüzyılın son yıllarından başlayarak mimarlık tarihi yazımında izlenen yaklaşımları altı başlık altında değerlendirmiştir. Leach'in yaklaşımlarından ilki “Üslup ve Dönem”dir. Tarih yazımında üslup, belli bir dönemdeki yapıtlarda istikrarlı olarak bulunan ve ayırt edilebilen özelliklerin tümüdür. Üslupsal tarih için kanıt binanın kendisidir. Üslupsal düzen ise dekorasyonu, ayrıntıları ve mimari düzenin belirlediği binanın cephesinde kullanılan sütunların, formun, büyüklüğün görsel organizasyonudur. Geçmiş yüzyıllarda pek çok sanat ve mimarlık tarihçisi üslubu kaosa karşı bir koruma olarak görmüş ve tarihin üsluba ve döneme göre ayrılması, mimarlık tarihinin organize edilmesinde önemli rol oynamıştır ([Leach, 2015](#)).

19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan, akademik mimarlık tarihi için önemli bir yaklaşım ise “Biyografi”dir. Mimarların biyografik portrelerini yazma geleneği, Vasari'nin 16. Yüzyılda yazdığı Sanatçıların Hayat Hikayeleri adlı eseri örneğinde de olduğu gibi mimarlık tarihi ile mimarların tarihi eşitlenmiştir. Bir mimarın doğumu ve ölümü, hayatının aşamaları, onun üzerinde etkili olan faktörler mimarlık tarihinde biyografik ilerleme ile sınırlanmış bir düzen oluşturur ([Leach, 2015](#)).

Biyografik faktörlerin oluşturduğu sınırlar yerine, ulus, imparatorluk, bölge, belediye sınırlarından ve diğer jeopolitik sınırları ya da kültürel ve dilsel bölgeleri, sınır ötesi gruplanmaları ve coğrafyaları esas alarak biçimlenen mimarlık tarihi yaklaşımı “Coğrafya ve Kültür” başlığında açıklanmıştır. ([Leach, 2015](#)).

Mimarlık tarihine bir diğer yaklaşım olan “Tip”tir. Bu yaklaşım binaların nasıl işliyor olduklarına göre kategorilere ayrılması şeklindedir. Tip binanın amacına yönelik oluşan referans noktalarına göre gruplandırılmasını sağlar. Tipler doğa ile alakalı olabilirken, kullanımları ile bağlantılı da olabilir. Bir türü diğerinden ayırmaya yönelik tipolojik ayrımlar mimari ya da estetik vasıflar yerine dinsel, kültürel ve toplumsal faktörlerle belirlenir. Tip işlevlerin, malzemelerin ve üslupların bir kombinasyonudur. Tipolojik hatlarla organize edilen bir mimarlık tarihinde tip sabit bir birim oluşturmayabilir ancak tarih çalışmasını sınırlamanın elverişli bir yoludur ([Leach, 2015](#)).

“Teknik” başlıklı yaklaşımda ise mimarlık tarihinin tarih boyunca insan kültürüne atfedilen tüm yapıları içine alma kaygısı ön plana çıkmaktadır. Bu sorunun çözümü için “mimarların yaptığı ve başka kişilerin yapmadığı şeyler” üzerine tarihler yazılmasını mümkün kılmak gerekmektedir. Bu yaklaşımın örnekleri, çizimin, inşaatın, tektoniğin, tasarımın, diğer mimarlar için yazılan talimatların ya da sadece pençeler, kapılar, köşeler, geçiş yolları yapmanın mimarlık tarihidir ([Leach, 2015](#)).

“Tema ve Analoji” yaklaşımında mimarlık faaliyetleri ile başka türlü tarihsel faaliyetler arasında ve binalar ile onların kullanım şekilleri ve zamanla kazandıkları anlamlar arasındaki çakışmalar incelenir. Böylece mimarlık ve kuramı, mevcut ve ortaya çıkmakta olan olgular arasında eleştirel, kuramsal ve tarihsel köprüler kurar. Bu yeni eleştirel ve kuramsal perspektifler 19. Ve 20. yüzyıllarda belirlenmiş ve sürdürülmekte olan kronolojik ayrımları aşarak tarihsel konuları genişletir ([Leach, 2015](#)). Bir mimarlık tarihçisi bu yaklaşımlardan birinin izlenmekten ziyade diğerleriyle birleştirilerek yumuşatır ([Leach, 2015](#)).

3. “TÜRK EVİ” KAVRAMI VE TİPOLOJİK OLARAK KURGULANMASI

Osmanlı imparatorluğuna ait Anadolu ve Rumeli bölgelerinde oluşan Türk evi, kendine has özellikleriyle ön plana çıkan ve bu özellikleri 500 yıl devam ettiren bir ev tipidir. Bu 500 yıl boyunca büyük gelişimlere yaşamış, ulaştığı ve benimsendiği bölgelerin iklim, doğa ve kültür özelliklerine bağlı olarak çeşitlenmiştir. Çeşitlerde var olan farklar yörenin iklim koşullarına uyum, yöresel malzeme ve yerli yapıım geleneklerinden kaynaklanmıştır ([Eldem, 1954](#)).

Türk evi ilk önce Anadolu'da kendine has karakterini bulmuş, zamanla gelişerek, Osmanlı fetihlerinden sonra Avrupa'nın güneydoğu kesiminde kökleşmiştir. Fakat Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da durum böyle olmamış, bir taraftan Kafkasya, Irak ve Arabistan'a kadar İran tesiri ile, öte yandan güneyde Suriye'yi kapsayan alanlara kadar ve eski Mezopotamya'da Arap evi, Türk evinin egemen olduğu alanlara sınır çekmiştir ([Eldem, 1954](#)).

17. ve 18. yüzyıllarda Türk evi hızla yayılmış, İstanbul ve Edirne evleri, ön Asya ve doğu Avrupa için örnek alınan ideal tip haline gelmiştir. Osmanlı devletinin zayıfladığı 19. yüzyılda bile Türk evinin gelişmesi ve yayılması sona ermemiştir. Ancak 20. yüzyılın başlarında ağır ağır, sonlarına doğru baş döndürücü hızla gerilemeye ve tükenmeye başlamıştır ([Eldem, 1954](#)).

Türk evleri, Anadolu evleri, Rumeli evleri gibi, çeşitli bölgelere ait olmak üzere çeşitli bölgesel tiplere ayrılırlar. Bölgeler arasındaki ayırım yer yer keskin, yer yer karmaşıktır. Bazı bölgeler dağ silsileleri ile ayrılmış ve aralarında dağ ve ormanlığa özgü ayrı bir tipin yerleştiği bir bölge şeridi kalmıştır. Bazen aynı bölgenin sahil şeridi oraya özel bir ev tipine sahiptir. Bazen de tip, bir şehir ve onun yakın civarını etkilemektedir ([Eldem, 1954](#)).

Topoğrafya farklı ev tiplerinin oluşmasında temel etkidir. Ancak bazı durumlarda başka etkenler de farklı bir tipin oluşmasına yol açabilir. Belli yapım tekniklerinin gelenekselleşerek devam ettirilmesi buna örnektir. Böyle bir durumda topoğrafyası ve iklimi benzer komşu yerlerde farklı ev tipleri ortaya çıkabilir ([Eldem, 1954](#)).

Türk evi plan tipleri bölgelere göre bazı farklılık göstermesine rağmen, birçok özellik bütün ev tiplerinde karşımıza çıkmaktadır. Bunların başında ev planları gelmektedir. Türk evinin planında odalar bir sofanın çevresinde sıralanır. Yaşama alanı olan odanın biçimi, ebatları, özellikleri çok fazla değişmezken, odalar arasında bulunan alan denilen sofa ise, her anlamda değişkenlik göstermesinden dolayı sofaya göre ev tipi belirlenir. ([Günay, 2001](#)).

Sofa, toplanma ve ev içindeki dolaşımı sağlama işlevlerini barındıran alanıdır. Dolaşımı sağlayan kısımları dışındaki alan oturmak için kullanılır. Zamanla bu oturma alanları eyvan, sekilik, taht, köşk olarak isimlendirilerek kavramlaşmıştır. Türk evinin oluşturulmasında sofanın önemi böylece ortaya çıkmaktadır ([Küçükerman, 1988](#)).

Sedad Hakkı Eldem Türk evi plan tipini sofanın konumuna göre belirlemiştir. Buna göre oluşan plan tipolojisi şöyledir;

Sofasız Evler: Odaların Avlu hayat bölümü kenarlarında yan yana odaların bazen de odalar arasında eyvanların konumlanmasıyla meydana gelir. Bu plan tipinin görüldüğü yerler: Diyarbakır, Hatay, Mardin, Urfa.

- a. Avlulu Tip
- b. Sakız Tip
- c. Kuleli Tip
- d. Musandıralı Tip ([Eldem, 1954](#)).

Dış Sofalı Evler: Bu plan tipinde odalar bir dış sofaya, sofa ise revaklar ile bahçeye açılmaktadır. Bu plan tipinin görüldüğü yerler: Alanya, Antalya, Bursa, Trabzon.

- a. Dış Sofalı Tek Odalı Plan Tipi
- b. Dış Sofalı İki Odalı Plan Tipi
- c. Dış Sofalı Üç ve Daha Fazla Odalı Plan Tipi
- d. Dış Sofalı Eyvanlı Plan Tipi
- e. Dış Sofalı Köşklü Plan Tipi
- f. Dış Sofalı Köşklü ve Eyvanlı Plan Tipi
- g. Dış Sofalı İki Ucu Odalı Plan Tipi
- h. Dış ve Köşe Sofalı Plan Tipi ([Eldem, 1954](#)).

İç Sofalı Evler: Odaların sofanın iki yanına konumlandırılmasıyla ortaya çıkan plan tipidir. Dış sofalı planın gelişmiş halidir.

- a. İç Sofalı Bir Yüzlü Plan Tipi
- b. İç Sofalı İki Yüzlü Plan Tipi
- c. İç Sofalı Eyvanlı Plan Tipi ([Eldem, 1954](#)).

Orta Sofalı Evler: Türk ev planları arasında en gelişmişidir. 19. yüzyılda İstanbul'da sıkça uygulanmıştır. Bu plan tipinde sofa evin merkezine, dört tarafında odalar olacak şekilde yerleştirilmiştir.

- a. Orta Sofalı Dört Köşeli Plan Tipi
- b. Orta Sofalı Pahlı Köşeli Plan Tipi
- c. Yuvarlak ya da Oval Orta Sofalı Plan Tipi
- d. İki Bölümlü Dış Sofalı Plan Tipi
- e. İki Bölümlü Ortak İç Sofalı Plan Tipi
- f. İki Bölümlü İki Sofalı Plan Tipi
- g. İki Paralel İç Sofanın Birleşmesiyle Oluşan Plan Tipi
- h. Aynı Yönde İki Sofalı Plan Tipi
- i. İki Bölümlü Orta Sofalı Plan Tipi
- i. Üç Bölümlü Üç Sofalı Plan Tipi ([Eldem, 1954](#)).

Türk evi genellikle iki katlı olarak inşa edilmekle beraber yaptırının maddi durumuna ve yapıldığı bölgeye göre iki kattan daha yüksek yapılan örneklerle de rastlanılmaktadır. Üç katlı evlerde, orta kat genellikle asma kat olarak biçimlenir. Kış odalarının yer aldığı ara katların kolay ısınması için daha küçük pencere ve basık tavanlı olduğu görülür ([Sözen ve Eruzun, 1992](#)). Cephede dikkat çeken çıkma ve saçaklar gibi elemanlar sayesinde yapı manzaraya yönlendirilirken bir yandan da yapı yağmur gibi dış etkenlerden korunmuş. Yine bu elemanlar yapıya kütleli olarak değer katmaktadır ([Karpuz, 1999](#)).

4. DOĞAN KUBAN'IN "TÜRK 'HAYAT'LI EVİ" ANLAYIŞI

"Türk 'Hayat'lı Evi" (The Turkish Hayat House) başlıklı kitap, Doğan Kuban tarafından 1993 yılında kaleme alınmıştır. Kitabın önsözünde, Avrupalı gezginlerin oldukça ilgisini çeken farklı kent dokusunun temel öğelerinden Türk evinin tümel tarihi ve kuramsal içerikli değerlendirmeye ihtiyacı olduğu tespiti yapılmıştır. Bu tespitten yola çıkarak, kitapta Türk 'Hayat'lı Evi geleneklerinin gelişimi, tarihi, evin kullanımı ve estetik değerleri ele alınmış ve tartışılmıştır. Kitap üç bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm "Türk 'Hayat'lı Evi" kavramının tanımı ve tarihsel anlatımı, ikinci bölümde "Türk 'Hayat'lı Evi" kavramını oluşturan kısımları kullanıcıların katkısı ile birlikte açıklanması, üçüncü bölüm ise "Türk 'Hayat'lı Evi"nin oluşturduğu yerleşme dokusunun bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi olarak özetlenebilir.

4.1. Doğan Kuban'ın "Türk 'Hayat'lı Evi" Anlayışının "Coğrafya Ve Kültür" Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi

Leach'in "Coğrafya Ve Kültür" yaklaşımında ulus ya da bölge kavramları, haritadaki çizgilerle ifade edilecek kadar pasif kavramlar olmadığını ancak bu sınırlar belli bir bölgenin kültürünün mimarlığını değerlendirmek için bir başlangıç olduğunu belirtmiştir. Bu sınırlar doğal ve durağan olmadığından tarihçi sınırları, coğrafyayı ya da kültürü kendi bağlamında kurmalıdır (Leach, 2015). Kuban'ın konut tarihi yazımında Leach'in "Coğrafya ve Kültür" yaklaşımının ön plana çıktığı görülmektedir.

İlk bölümde öncelikle mimarlık tarih yazımında anıtsal yapıların yanında konut yapılarının önemi belirtilmiştir. Kültürel anlamlar taşıdığı belirtilen 'Hayat'lı Ev kavramı detaylı olarak tanımlanmıştır. Sedad Hakkı Eldem "Türk evi" geleneğinin merkezi olarak İstanbul'u görür ve Anadolu evlerinin ancak Türk evinin taşralı akrabaları olabileceklerini savunur. Kuban'a göre ise, Türk Hayatlı Evi daha mütevazı bir yaşam sonucu kent geleneğinin güçlü olmadığı bir toplumda ortaya çıkmıştır. Buna göre, İstanbul'un son dönem konut mimarisi tipolojik olarak "Hayatlı Ev"le saray geleneğinin karışımıdır (Kuban, 1995).

Kuban, ilk olarak Türkiye'de konut biçiminin tarihçesinden bahsetmiştir. Türk Hayatlı Evi'nin gelişiminde, köken olarak Anadolu ve Ortadoğu, yapım tekniğinde sıkça rastlana kerpiç tekniğinde Orta Anadolu, plan ögesi olarak görülen eyvan kavramında Suriye-Mezopotamya ve en geleneği olarak Bizans etkilerinin görüldüğü yapısal ve plansal düzenlere sahiptir. Kuban'ın deyimiyle, bir yandan yerel geleneklerin yasama gücü, merkezin gevsek kültürel etkisini gösterirken, öte yandan merkez geleneğinin daha iyi tanımlanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla, Türk "Hayat"lı Evi'nin Osmanlı topraklarında özgün bir Türk kültürel sentezinin oluşumunu sağladığı bile söylenebilecektir (Kuban, 1995).

Türkler'in Anadolu'ya Yerleşmeleri başlıklı bölümde Türk Hayat'lı Evi biçiminin doğduğu bölgeyi coğrafi olarak sınırlamaktadır. Hayatlı Evin geliştiği alan, Kuban tarafından Osmanlıların ilk genişleme döneminde batı ve kuzeybatı Anadolu ile doğu Trakya'nın kent merkezleri çevresindeki bölgeler şeklinde tanımlanmıştır. (Kuban, 1995)

Birinci bölümde tarihsel anlatı Türk evinin kökenlerinden başlatılmıştır. Bu bağlamda eski yöresel gelenekler ile yeni üslup arasındaki bağ gündemdedir ve metinde "çadır-oda" bağlantısından bahsetmiştir. Kuban bu bağı Türk Hayatlı Evi'nin klasik biçiminde bir odanın kullanımını kavramını belirleyen bir davranış, çadır yaşamından biçimsel ve organizasyonel

uzantılar olarak açıklamıştır. Konutlarda, yapı malzemesi olarak genellikle “ahşap” kullanılmış olması yine aynı göçebe gelenekleriyle açıklanmaya çalışılmıştır ([Kuban, 1995](#)).

İkinci bölümde “Türk ‘Hayat’lı Evi”nin içyapısı ve onu oluşturan mekânsal ve mimari bileşenler açıklanmıştır. Kuban’a göre, Osmanlı vernaküler konut geleneklerinde, yaşanan ekonomik gelişmelere paralel olarak ev içi işlevsel ayrışmaların başladığı söylenebilir. Bunun kanıtı, evlerde büyük açık bir “Hayat” elemanının olmasıdır. Ona göre, “hayat” ile “oda”, mekânsal ve işlevsel yapılanmalarıyla, Türk konut kavramının temel öğeleridir. Oda, ailenin en derin varlığı olduğu kadar, yakın çevrenin şekillenmesine ilişkin temel estetik tavrı da yansıtır. Kuban’ın, metninde değindiği “oda”nın çok işlevli niteliğine benzer olarak “hayat”ın “oda”ninkine benzer işlevsel kullanıma sahiptir. Kuban’a göre “oda”, yüzyıllar boyunca tekrarlanan biçim ve boyutları ile tartışmasız, özgün bir yaşam biçimini de tanımlar.

“(…) Türkler için oturmanın özel bir anlamı vardı. Bu anlam alçak sedirde ifadesini bulur. Odanın içinde insanla birlikte sedir de oturur. Alçakta ya da yerde oturma Türklerin karakteristik durusudur. Sedir de bu duruşa en yakın çözümlü ifade eder. Geniş, alçak sedirler insanları oturmaya davet eder. Sandalyeler moda olana kadar yere yakın oturma, Türklerin oturmaya ilişkin psikolojik eğilimlerini yanıtlamıştır... Rahatça oturma fiilinin yaşamak olgusuna akraba olduğu kuskusuzdur ve sedir böyle bir kösedir.” ([Kuban, 1995](#))

Buradan yola çıkarak, Kuban’ın metninde odanın temel karakterini oluşturan elemanlar şöyledir: Sedir (Divan), yüklükler ve diğer dolaplar, döşeme ve tavan, pencereler ve ışıklandırma, kapı, ocak, direklik, sergen, odanın sınırları ve bezemesidir ([Kuban, 1995](#)). Ancak, Batılılaşma döneminde mobilyanın girişi odanın temel karakterini bozmuş, mimari özelliklerini yitirmesine sebep olmuştur:

“(…) Anadolu konutlarına 20. yüzyıl ortalarına kadar gömme dolap yapılıyordu. İstanbul ve diğer kozmopolit merkezlerde ise yeni burjuvazinin batı tipi mobilyalara özenmesi nedeniyle geleneksel Türk odasının bu akılcı ve işlevsel ögesi terkedildi. Eski konutların oda tasarımları tek hacimli çağdaş apartmanlara yakın bir işlevsel tutum sergiler. Fakat 20. yüzyılın başında ithal Batı evinin çekiciliği işlevsel düşüncelere baskın çıkmıştır.” ([Kuban, 1995](#))

Kuban’a göre, sokağa bakan cephelerde, görsel olarak kamusal alanda olduğu için bir takım matematiksel oranların cephede uygulanacak olması gibi “modüler” kavramıyla da açıklanan bazı modern mimarlık ilkeleri gözetilirken, bahçeye ve avluya bakan cepheler tamamıyla işlevsel gerekçelerle biçimlenmiştir ([Kuban, 1995](#)).

Kuban'ın saptamasıyla, “Hayatlı Ev”in işlevselliği, geometrik yalınlığı, geçiciliği ve alçak gönüllülüğü gibi özelliklerinin arka planında, Türklerin göçebelikten gelen alışkanlıkları olduğu kadar İslam mimarisinin getirdiği biçimlenme anlayışının bulunduğu da söylenebilir. Kuban'a göre, teknolojik gelişmelerden etkilenmeden olduğu gibi kalabilen “Türk evi”, sonunda kültürel gereksinimlere yanıt veren, estetik davranış ve değerler oluşturabilmiştir. ([Kuban, 1995](#)).

Üçüncü bölümde tek tek konutların bir araya gelmesiyle oluşan kentsel doku ve topluluk değerlendirilmiştir. Türk evinde yaşam ve biçim arasında çok doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Kuban'a göre, Türk evinin dış cepheleri tipik bir geometrik düzene sahiptir. Neredeyse bütün bölgelerde benzer matematiksel oranlar bulunmaktadır. Yerel ve bölgesel yapı farklılıklarına karşın bu homojen ifade yapı alanında ortak kültürün varlığını göstermektedir ([Kuban, 1995](#)).

Mimarlık tarihi yazımında “Coğrafya ve Kültür” benzer konut içi faaliyetlerin gerçekleştirme biçimleri gözlenmektedir. Bunun sonucunda benzer işlevler ortaya çıkmıştır. Türk evi de bu işlevler neticesinde şekillenmiştir. İkinci bölümde anlatılan mekânsal ve mimari bileşenler ve üçüncü bölümde bahsedilen ortak çevresel estetik anlatılırken bu yaklaşımdan yola çıkıldığı söylenebilir.

4.2. Doğan Kuban'ın “Türk ‘Hayat’lı Evi” Anlayışının “Teknik” Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi

Leach'in “Teknik” yaklaşımı ile yazılmış olan mimarlık tarihleri tekniğin ve pratiğin tarihidir. Bu yaklaşımla yazılan mimarlık tarihi, mimarlığın bir sanat, zanaat iş ya da meslek olarak statüsünün tarihsel olarak özgüllüklerini ele alan tarihsel araştırma ve çalışma yaklaşımı türüdür. Plan tarihsel değişimin diğer formlarında işleyen tarihsel konu için bir örnek oluşturur. Tarihi çizilmiş bir plandan ölçekli bir gerçeklik ya da tersine mevcut bir binadan ölçekli ya da soyut çizimler üretebilir. Planlama mimarlığın tarihsel olarak nasıl sürdüğünü anlatan tarihsel bağlamlardan etkilenebilen bir mimarlık “tekniki” oluşturur ([Leach, 2015](#)).

Birinci bölümün son kısmında “Türk ‘Hayat’lı Evi” kavramı evrimsel gelişimi aktarılmıştır. Bu tarihsel anlatı daha çok planların evrimleşmesi üzerinden kurgulanmıştır. Öncelikle yaşayan erken örnekler değerlendirilerek Türk Hayatlı Evi'nin klasik olarak nasıl biçimlendiği betimlenmiştir. Orta sofalı plan tipi ve haç biçimli sofalara olan plansal evrimleşme merkezi plana doğru gelişme ile açıklanmıştır. Son olarak saray geleneği, köşk ve ev kavramları değerlendirilmiş ve ‘Kent Evlerinin Son Dönüşümü: Batıdan ithal’ başlıklı

kısımla “Türk evi” geleneği 500 yıllık yaşantısının sonuna ulaştırılmıştır. Bu kısımda oluşturulan planlar tarihi ile Leach’ın mimarlık tarihi yazımı yaklaşımlarından “Teknik” yaklaşımının örtüştüğü görülmektedir.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Batı odaklı mimarlık tarihi anlatılarının çağdaş gereksinimlerini karşılayamadığı 20. yüzyıl sonlarına doğru yapılan eleştirel çalışmalarla ortaya konulmuştur. Batı dışında kalan mimarlık ürünlerini yok saymak ya da bu değerli mimari ürünleri tek bir kategoride değerlendirmeye çalışmak gelecek için doğru bir yaklaşım değildir. Doğan Kuban’ın “Türk Hayat’lı Evi” çalışması Batı dışı mimari değerleri konu edinmesi açısından çağdaş bir yaklaşımdır. Geçmişte var olan “Türk Evi”nin, bugün için bir tespit, gelecek için bir dilek niteliği taşıyan kurgulanması ve aslında ulusallık doğrultusunda bir mimari kategori yaratılması ile ideolojik mesaj verilmek istenmektedir ([Saralioğlu, 2008](#)).

Toplumların tarihlerine, sosyo-ekonomik yapılarına ve kültürlerine işlevleri ve tarihi özellikleri ile ışık tutan geleneksel konutlar, kültür tarihi incelerken ilk değerlendirilmesi gereken yapı grubudur. Çağdaş mimarlık yazımı anlayışında ortaya çıkan kültür tarihi (Kulturgeschichte) kavramı ile konut tarihi yazımı örtüşmektedir.

Kuban kitabın daha ilk bölümlerinde Türkler’in Anadolu’ya yerleşmelerini açıkladığı bölümde “Türk ‘Hayat’lı Evi” biçiminin doğduğu bölgeyi coğrafi olarak sınırlamaktadır. Kuban’ın “Türk Hayat’lı Evi” eseri de sivil mimari örneklerinin mimarlık tarihi yazımında yer verilmesi kültür tarihi yazımına uygun bir örnektir. Bu sınırlandırma ve konut tarihi dolayısıyla yazılan bir kültür tarihi neticesinde, eserde, Leach’ın “Coğrafya ve Kültür” yaklaşımı ile bir konut tarih yazımı yapıldığı görülmektedir.

Planlamaya dayalı mimarlık tarihi mimarlığın bir sanat, zanaat, iş ya da meslek olarak statüsünün tarihsel özgüllüklerini ele alabilecek tarihsel araştırma ve çalışma yaklaşımı türünü açıklar. Bu şekilde başka tarih formlarının mimarlık tarihçileri tarafından tarih yazmakta kullanılabilen genel bir mimarlık kuramının tarihselliğini ve sınırlılıklarını ayırt etmesini sağlayacak devamlılıklarını konular ([Leach, 2015](#)). Eserde, “Hayat’lı Evin Evrimi” başlıklı kısımdan başlayarak planlama tekniği tarihsel olarak ele alınmıştır.

Doğan Kuban’ın “Türk Hayat’lı Evi” çalışması “milli” olanın tanımlanmasıyla doğrudan ilişkili ve milliyetçilik idealini güçlendirmek adına bütüncül bir anlayışla oluşturulan “Türk

Evi” kavramının tarihinin yukarıda bahsedilen çağdaş yaklaşımlarla anlatılmış olması açısından değerli bir eserdir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu makale, Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Anabilim dalı doktora dersi olan MİM 7013 kodlu Mimarlık Tarihi Yazımında Metodoloji dersi kapsamında Prof. Dr. Kemal Reha KAVAS’ın katkıları ile oluşturulmuştur.

KAYNAKLAR

- Arnold, D., 2003. Reading the Past, What is Architectural History. London & New York: Routledge, pp. 1-13.
- Bozdoğan, S., 1999. Architectural History in Professional Education: Reflections on Postcolonial Challenges to the Modern Survey. Journal of Architectural Education 52(4): 207-215.
- Eldem, S.H., 1954. Türk Evi Plan Tipleri. İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, s: 93.
- Günay, R., 2001. Osmanlı Konut Mimarisinde Ahşap Kullanımının Sürekliliği. M. Kiel, N. Landman, H. Theusnissen (Dü.), EJOS IV, Proceeding of the 11th International Congress of Turkish Art içinde, Utrecht, sf. 1-22.
- Karpuz, H., 1999. Türk evi, Osmanlı Evi. Osmanlı, Cilt: 10, Ankara, s.450-456.
- Kavas, K.R., 2010. An Evaluation Of The 20th Century Perspectives Of Architectural Historiography And The Research In Vernacular Architecture. Akdeniz Sanat, ss.117-128.
- Kostof, S.,1985. A History of Architecture, Settings and Rituals. N. Y. Oxford: Oxford Univ. Press. p.788.
- Kuban, D., 1995. Türk Hayat’lı Evi. Mısırlı Matbaacılık A.Ş., İstanbul, p.279.
- Küçükerman, Ö., 1988. Kendi Mekanı Arayışı İçinde Türk Evi. Türkiye Turizm ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 27-47.
- Leach, A., 2015. Mimarlık Tarihi Nedir?. (Çev.) Doğan, H., İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, p.150.
- Payne, A., 1999. Architectural History and the History of Art: A Suspended Dialogue. The Journal of the Society of Architectural Historians 58 (3): 292-299.
- Sarılioğlu, C., 2008. Historiyografik Bir Sorunsal Olarak: “Türk Evi”. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, pp.105.
- Sözen, M., Eruzun, C., 1992. Anadolu’da Ev ve İnsan. Emlak Bankası Yayınevi, İstanbul, p.311.